

the route

The Renewal of a Medieval City. Modernista Zamora

Álvaro Ávila de la Torre
Doctor in Art History, Zamora
avavila@usal.es

The city of Zamora experienced a period of splendour in the 12th and 13th centuries, when its perimeter was established, the town centre was consolidated and more than 20 Romanesque churches were built. From then on, the city sank into a torpor until the second half of the 19th century, when it began to reawaken. It then had a spurt of urban development and there appeared some fine architects and master-builders who left the city with an architectural heritage of high quality. Indeed, one may speak of a true golden age of architecture in Zamora between 1875 and 1930.

In this brilliant period, examples of Modernismo stand out, especially the works of Francesc Ferriol i Carreras (1871-1946), born in Barcelona. He was a disciple of Lluís Domènech i Montaner, and became Zamora's town architect from 1908 to 1916, after having designed some buildings in his home town. His arrival brought two changes to the architectural language dominant in the town until then. Firstly, it led to the construction of many Modernista buildings. Secondly, his presence provoked a reaction in local architects, who found themselves having to enrich their style and, at times, adapt it to Art Nouveau in order to be able to compete with Francesc Ferriol.

With this introduction we begin our itinerary in the place where one of the gates of the medieval walls, the Puerta de Santa Clara, stood. Like others, it was replaced with a roundabout and dignified with upper middle class constructions. At the start of the eponymous street, the middle class's favourite, we find the Matilla houses (1911-1915), designed by Francesc Ferriol. They are two

symmetrical buildings topped by a gable, full of exquisite details, curved lines and floral and plant motifs of great elegance. One shouldn't miss the entrance hall, which is completely preserved and full of Modernista details.

On the same street, we observe the magnificent Casa Guerra (1907), by Gregorio Pérez Arribas (1877-1937). Its façade is laden with effects, among which stand out some languid feminine figures around the grand portal and, above all, a series of grand, entirely Modernista arches on the top floor.

Further on, we stop at Casa Galarza (1909), the Modernista work by Pérez Arribas. Pay attention to the wrought iron, the sinuous plant details and the beautiful entrance hall. This architect, born in Ávila, was the most influenced by Ferriol's presence and, as a result, designed several buildings in the Art Nouveau style, albeit following a more international variant.

We alter course to approach Plaza del Mercado. There, aside from the market, we can enjoy two more works by Ferriol: Casa Aguirre (1908), which has three winding crowns that frame medallions containing portraits of women, and a building

Francesc Ferriol, 1910. Tribuna de la Casa Faustina Leirado

La Ruta

**La renovació d'una ciutat medieval.
Zamora Modernista**

Álvaro Ávila de la Torre
Doctor en Història de l'Art, Zamora
aaavila@usal.es

La ciutat de Zamora va viure una època d'esplendor en els segles XII i XIII. En aquest temps va quedar definit el seu perímetre, es va consolidar el casc antic i s'hi van construir més de vint esglésies romàniques. Des d'aleshores la localitat va romandre en un estat de letàrgia fins a la segona meitat del segle XIX, moment en què va començar a despertar, va experimentar un important desenvolupament urbà i van aparèixer magnífics arquitectes i mestres d'obres que van donar a la ciutat un patrimoni d'edificis de gran qualitat. Tant és així que es pot parlar d'una veritable edat d'or de l'arquitectura zamorana entre 1875 i 1930.

En aquest període brillant destaquen els exemples modernistes, sobretot les obres del barceloní Francesc Ferriol i Carreras (1871-1946), deixeble de Lluís Domènech i Montaner, que va ser arquitecte municipal de Zamora entre 1908 i 1916, després d'haver projectat alguns immobles a la seva ciutat natal. La seva arribada va comportar dues modificacions al llenguatge arquitectònic aleshores imperant a la ciutat. Primer, significà la construcció d'una gran quantitat d'edificis modernistes. Segon, provocà una reacció en els arquitectes locals, que van haver d'enriquir els seus estils i, en ocasions, adaptar-los al Modernisme amb l'objectiu de competir amb Francesc Ferriol.

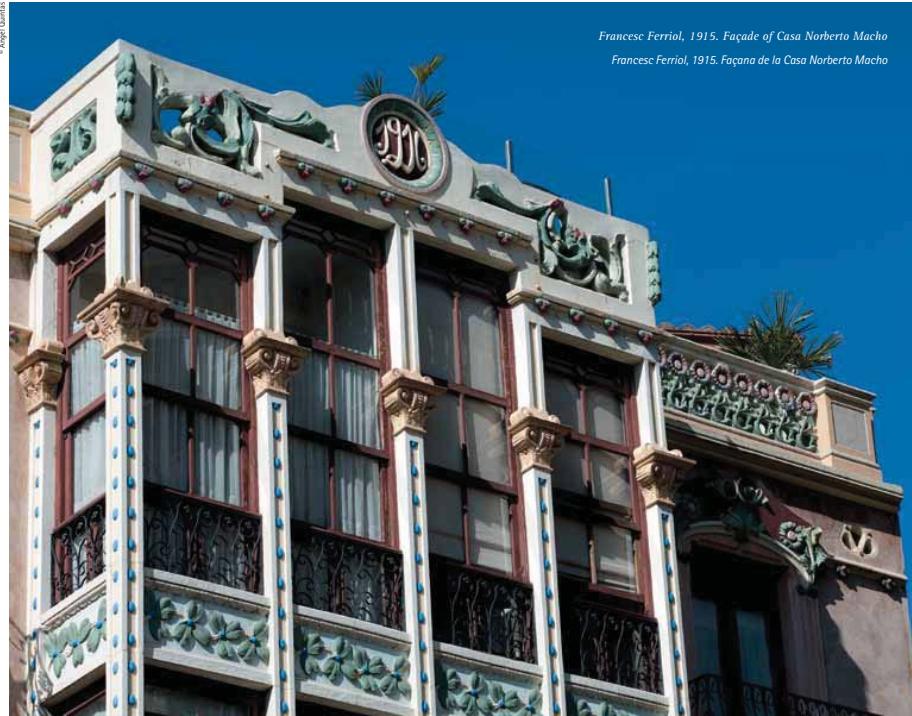
Feta aquesta introducció, iniciem el nostre recorregut al lloc on s'aixecava una de les velles portes de la muralla medieval, anomenada Santa Clara, que com d'altres fou substituïda per una glorietà i dignificada amb construccions burgeses. Al principi del carrer del mateix nom, el preferit de la burgesia local, trobem les cases Matilla (1911-1915), projectades per Francesc Ferriol. Són dos habitatges simètrics rematats amb un pinyó, plens de

Es pot parlar d'una veritable edat d'or de l'arquitectura zamorana entre 1875 i 1930

detalls exquisits, línies corbes i motius florals i vegetals de gran elegància. No es pot ometre la porteria, que es conserva intacta i està plena de detalls modernistes. A la mateixa via, observem la magnífica Casa Guerra (1907), obra de Gregorio Pérez Arribas (1877-1937). Té una façana molt efectista, on destaquen unes llànguides figures femenines a la portalada i, sobretot, uns grans arcs a l'últim pis, plenament modernistes.

Més endavant ens aturem a la Casa Galarza (1909), la millor obra modernista de Pérez Arribas. Hem de prestar atenció als treballs de forja, als sinuoses detalls vegetals i a la preciosa porteria. Aquest arquitecte, nascut a Àvila, va ser el més influït per la presència de Ferriol i, en conseqüència, va projectar algunes obres dins l'estil Art Nouveau, tot seguint una variant més internacionalista.

Francesc Ferriol, 1915. Façade of Casa Norberto Macho
Francesc Ferriol, 1915. Façade of the Casa Norberto Macho

the route

commissioned by an unknown individual but whose design is attributed to the same architect. Here one can see certain elements typical of this professional's language, such as his meticulousness, the importance of colour, the combination of materials and the trimmed corn marigolds. Close by, in Calle San Pablo, is Casa Horna, an old edifice to which Ferriol added a gallery and some sinuous wrought iron bannisters.

Once again in Calle Santa Clara, we can cast an eye over the lamp and bannisters of the entrance hall in Casa Rueda (1918), by Gregorio Pérez Arribas. Further on, we are surprised by the busy façade of the Casino. Symbol of the triumph of the upper middle class, the grand main façade of this building boasts a major deployment of decorative motifs, some of them Modernista, like the grand window, toned down and cut up into segments by pilasters and the female figures of the ceramic wall lamps. The inside of this building, designed in 1905 by the architect Miguel Mathet Coloma (1849-1909), is worthy of mention for its connection with Modernisme, especially the entrance and smoking room, which has pendulum-like columns with circles at the bottom that were typical of the Austrian Secession.

Continuing towards the centre, we arrive in Plaza de Sagasta. This urban space is the best example of Zamora's modern architectural golden age (1875-1930), and among the fine buildings, Ferriol's Casa Macho and Casa Prada stand out. The finishings of the first, raised in 1915, are in bad shape but, nevertheless, it catches the eye for the roundness of the gallery, its sinuous lines and exuberant decoration, abundant with typically Modernista sunflowers.

Casa Prada (1908) was Ferriol's first project in the city but a timid affair, far from the mastery of the buildings he had done in Barcelona a few years before. In spite of that, we see characteristics of his style: the marked verticality; the plant decorations; the polychrome effects resulting from the diversity of materials employed; the beauty of the gallery's roof, in which the architect used ceramic pieces (a technique we have already seen in another house on Plaza del Mercado); and the importance of the finishings, which, however, are also in poor condition.

Our route ends in Plaza Mayor. To the right of the Town Hall, Ferriol designed the house of Juan Gato. The original plan dates to 1912 but the architect himself later added a storey and made other alterations. Ferriol made use of the chamfered street corner to add a wonderful timber bay window that is now gone and unveiled the rest of his Modernista repertoire on the remaining façades. In this case, the prolongation of the axes of the balconies grabs our attention. With this device, he brings dynamism to the whole and creates an especially original stepped sensation. Equally interesting are the rhomboid motifs above the cornice, which evoke Catalan heraldry.

At the south side of Plaza Mayor, Calle Balborraz climbs high to the district of La Horta. Here we find two more of Ferriol's creations: the small but harmonious secondary entrance to the house of Mariano López (1908), in which the wrought iron and curvaceous decor stand out, and the house of Faustina Leirado, carried out two years later. What stands out here is how the building dominates the street and the architect's ability to get the most out of such a narrow space.

Francesc Ferriol, 1918. House of Mariano López
Francesc Ferriol, 1918. Casa de Mariano López

La RUTA

Gregorio Pérez Arribas, 1918. Entrance hall in the house of Fernando Rueda

Gregorio Pérez Arribas, 1918. Vestibul de la casa de Fernando Rueda

Desviem el nostre camí per apropar-nos a la plaça del Mercado; allí, a més del mercat, podem gaudir de dues obres més de Ferriol, la Casa Aguiar (1908), que posseeix tres sinuosos coronaments que emmarquen medallons amb retrats femenins, i un immoble, de promotor desconegut, però atribuït al mateix tècnic. Aquí es veuen alguns elements típics del llenguatge d'aquest professional, com ara la minuciositat, la importància del color, la combinació de materials i els ulls de bou orlats. Molt a prop, al carrer San Pablo, es troba la Casa Horna, una vella construcció a la qual el 1908 Ferriol li va afegir una tribuna i unes baranes de forja serpentejant.

De nou al carrer Santa Clara podem donar un cop d'ull al fanal i les baranes de la porteria de la Casa Rueda (1918), de Gregorio Pérez Arribas. Més endavant ens sorprèn l'efectista façana del Casino. Símbol del triomf de la burgesia, aquest immoble mostra en el seu front noble un gran desplegament de motius decoratius, alguns d'ells modernistes, com ara el gran finestral rebaixat i segmentat per pilastres i les figures femenines dels apliques ceràmics. L'interior d'aquest edifici, projectat el 1905 per l'arquitecte Miguel Mathet Coloma (1849-1909), és digne de menció per la seva filiació amb el Modernisme, especialment la porteria i la sala de fumar, que presenta els tipus pènduls i els cercles habituals de la Secession vienesa.

Continuant cap al centre, arribem a la plaça de Sagasta. Aquest àmbit urbà és el millor exemple de la segona etat d'or de l'arquitectura zamorana (1890 a 1930). S'hi s'afegeixen excepcionals edificis, entre els quals destaquen les cases Macho i Prada, projectades per Francesc Ferriol. La

primera, de 1915, té l'acabament mutilat però, tot i així, crida l'atenció la rotunditat de la tribuna, les línies sinuoses de les llindes i l'exuberant repertori ornamental, on abunden els gira-sols, tan típics del Modernisme. La Casa Prada, de 1908, va ser la primera obra important del tècnic català a la ciutat. Encara es manifestava tímida, lluny de la mestria dels habitatges que havia dissenyat a Barcelona uns anys abans. Malgrat això, s'hi observen les característiques del seu estil: la marcada verticalitat, les decoracions vegetals, els efectes policroms deguts a la diversitat de materials utilitzats, la bellesa de la coberta de la tribuna, en la qual l'arquitecte va utilitzar peces ceràmiques –solució que ja hem vist en una altra casa de la plaça del Mercado– i el protagonisme dels acabats, aquí també mutilat.

Aturem el nostre recorregut a la plaça Mayor. A la dreta de l'Ajuntament, Ferriol va projectar la casa de Juan Gato. El disseny original és de 1912, però posteriorment el mateix arquitecte va aixecar una nova planta i va fer altres modificacions. Ferriol aprofitó el xamfrà per col·locar-hi un fantàstic mirador de fusta, avui desaparegut, i desplegà a la resta de les façanes el seu mostrari modernista. En aquest cas crida l'atenció la prolongació dels eixos de balcons, que aconsegueixen dinamitzar el conjunt i crear una solució acastellada molt original. També resulten interessants els motius romboïdals situats sota la cornisa, que evoquen l'heràldica catalana.

Al costat meridional de la plaça Major sorgeix el carrer Balborraz, una pujada pronunciada que comunica amb el barri de La Horta. Aquí hi trobem dues construccions també de Francesc Ferriol: el petit però harmoniós accés secundari de la casa de Mariano López, de 1908, on sobresurten la forja i la sinuositat, i l'habitatge de Faustina Leirado, projectat dos anys més tard. En aquest cas preva el protagonisme que adquireix l'immoble dins el carrer i la capacitat del tècnic per treure profit d'un espai tan estret.

La major part de les obres del Modernisme zamorà estan situades a l'exemple medieval, però també hi ha algunes construccions situades al casc antic, ubicat entre la plaça Major i la Catedral. És el cas del reixat de la casa de Miguel Hervella, dissenyada per Francesc Ferriol el 1911 al passeig de San Martín, amb excel·lents treballs de forja combinats amb pilars de maó, o la Casa Montero, ideada pel mateix arquitecte el 1910. Aquesta es troba al carrer Orejones i destaca per l'elegant tribuna de fusta i la combinació de les peces d'argila amb la ceràmica dels salmers de les finestres i la porta.

Hem començat el nostre recorregut on es trobava una de les velles entrades de la ciutat medieval i l'acabem en una altra, la Puerta de la Feria, també destruïda. Aquí s'aixeca la Casa Tejedor, projectada el 1913 per Francesc Ferriol. L'arquitecte va profitar la cantonada i va desplegar totes les seves característiques: sinuositat, presència de motius vegetals, medallons orlats amb fulles i una gran dedicació als detalls.

Com s'ha pogut comprovar a través d'aquestes pàgines, Zamora posseeix un important patrimoni modernista, manifestat en els immobles citats, que són els més destacats, però als quals se n'han d'afegeir alguns altres, com ara la porta de ferro de la Fàbrica Bobo (1907), projectada per l'arquitecte Segundo Viloria (1853-1923), i alguns detalls del Laboratori Municipal (1909), de Ferriol. Un grapat de construccions que, per la seva gran qualitat, la seva imbricació en el teixit medieval i la profunda connexió estilística amb el Modernisme català, singularitzen la ciutat castellanoleonesa dins del conjunt de localitats del seu entorn o de les seves característiques. □

© Ángel Quintas

Partial view of the building by Francesc Ferriol (1913) on Carretera de Sanabria / Vista parcial de l'edifici de Francesc Ferriol (1913) a la carretera de Sanabria

Francesc Ferriol, 1908. Main door of Casa Crisanto Aguiar

Francesc Ferriol, 1908. Porta d'entrada de la Casa Crisanto Aguiar

Most of Zamora's Modernista works are located in the medieval city extension, but there are some in the old centre between Plaza Mayor and the Cathedral. One example, on Paseo de San Martín, is the grill fronting the house of Miguel Hervella, designed by Ferriol in 1911, which combines fine wrought iron work with brick pillars. Another is the house rented by Dr Dacio Crespo, conceived by the same architect in 1910. It is on Calle Orejones and stands out for its timber gallery and the combination of clay and ceramic pieces in the skewbacks of the windows and door.

We started our route where once stood a medieval city gate and we end at another, Puerta de la Feria, also destroyed. It was here that the Casa Tejedor was built, designed by Francesc Ferriol in 1913. The architect made use of the corner and deployed the full battery of his characteristic elements: curves, plant motifs, medallions bordered by leaves and a great attention to detail.

As we have seen, Zamora possesses a significant Modernista heritage, manifested in the cited buildings, which are the most singular, but to which should be added others, like the iron gate to the Bobo factory (1907), by the architect Segundo Viloria (1853-1923), and details of the Municipal Laboratory (1909) by Ferriol.

This handful of buildings, through their quality, immersion in the city's medieval fabric and deep stylistic connection with Catalan Modernisme, make the Castilian-Leonese city of Zamora unique among the towns that surround it or others of its type. □